

HAMDIJA DIZDAR
JU MUZEJ SARAJEVA

BOSNA I HERCEGOVINA U UMJETNIČKOM OPUSU TOMISLAVA KRIZMANA

APSTRAKT: Autor u radu predstavlja povijesnu, likovnu i topografsku vrijednost Krizmanove grafike koja se u Muzeju Sarajeva nalazi pod naslovom „Mapa broj 581“ iz 1937. godine u Umjetničkoj zbirci, a za koju je predgovor napisao bosanskohercegovački historičar Vladimir Ćorović. Bosna i Hercegovina u grafičkim radovima Tomislava Krizmana zabilježena je na likovno dojmljiv način, sa reljefnom patinom iz koje izlazi biće bosanskog čovjeka, raznolikost i autentičnost kulturnih matrica koje su se zadržale iz osmanskog perioda i spojile sa novim evropeiziranim obrascima življenja. Gradovi na grafikama Tomislava Krizmana predstavljaju pravi dokumentarni izvor za proučavanje stambene arhitekture, ulica, trgova i mostova, kao i kreiranog ambijenta u kojem je živjelo stanovništvo Bosne i Hercegovine na početku 20. stoljeća.

KLJUČNE RIJEČI: Tomislav Krizman, grafika, Bosna i Hercegovina, izložba, mapa, gradovi

ABSTRACT: The author presents the historical, artistic and topographical value of Krizman's graphic arts, which can be found the Museum of Sarajevo under the title "Folder number 581" ,dated from 1937, within in the Art Collection, with the foreword written by the Bosnian historian Vladimir Ćorović. The graphics of Tomislav Krizman document Bosnia and Herzegovina in an artistically impressive way- with the relief patina from which comes out the essence of the Bosnian, the diversity and authenticity of cultural matrices that have remained from the Ottoman period and merged with the new Europeanized patterns of living. The cities in Tomislav Krizman's graphics are a true documentary source for one to study residential architecture, streets, squares and bridges, as well as the ambiance designed in which the population of Bosnia and Herzegovina lived at the beginning of the 20th century.

KEYWORDS: Tomislav Krizman, graphics, Bosnia and Herzegovina, exhibition, folder, cities

Javna ustanova Muzej Sarajeva čuva neke od najznačajnijih umjetničkih djela bosanskohercegovačkih i inostranih autora koji su slikali motive iz Sarajeva i Bosne i Hercegovine. Još od 1949. godine kada je Muzej osnovan počelo je prikupljanje i stvaranje Umjetničke zbirke Muzeja, koja danas broji više od hiljadu izuzetnih umjetničkih ostvarenja. Jedan njen značajan dio je posvećen pejzažima, vedutama, panoramama gradova i sela, te scenama iz svakodnevnog života ljudi iz naše zemlje.

Izložba grafika „Bosna i Hercegovina“ Tomislava Krizmana¹, jednog od začetnika hrvatskog modernog slikarstva i grafike, umjetnika izuzetne nadarenosti i svestranosti, prikazuje Bosnu i Hercegovinu u svoj raskošnoj ljepoti i nostalgičnom šarmu sa početka 20 stoljeća. Radovi koji su predstavljeni na izložbi prikazuju motive iz čaršija, kasaba, predjele i pejzaže, mahale, sakralne objekte, mostove, kule, ulice, sokake, te scene iz svakodnevnog života naroda iz ovih krajeva. Početkom 20. vijeka, putujući kroz tadašnju Kraljevinu Jugoslaviju boravio je na Jadranskoj obali i Primorju, Srbiji, Crnoj Gori, Makedoniji i Bosni i Hercegovini. Sa jednog od njegovih putovanja nastala je i Mapa grafika Bosne i Hercegovine, puna snažnih emocija i neobičnih vizura gradova i mjesta.

Naziv spomenutog Krizmanovog djela je grafička mapa pod nazivom *Jugoslavija u slici II – Bosna i Hercegovina*. Sastoji se od četiri tematske cjeline i to:

1. - „Jadran“,
2. - „Centralni dio naše države“,
3. - „Istočni dio naše države“,
4. - „Sjeverni dio naše države“²

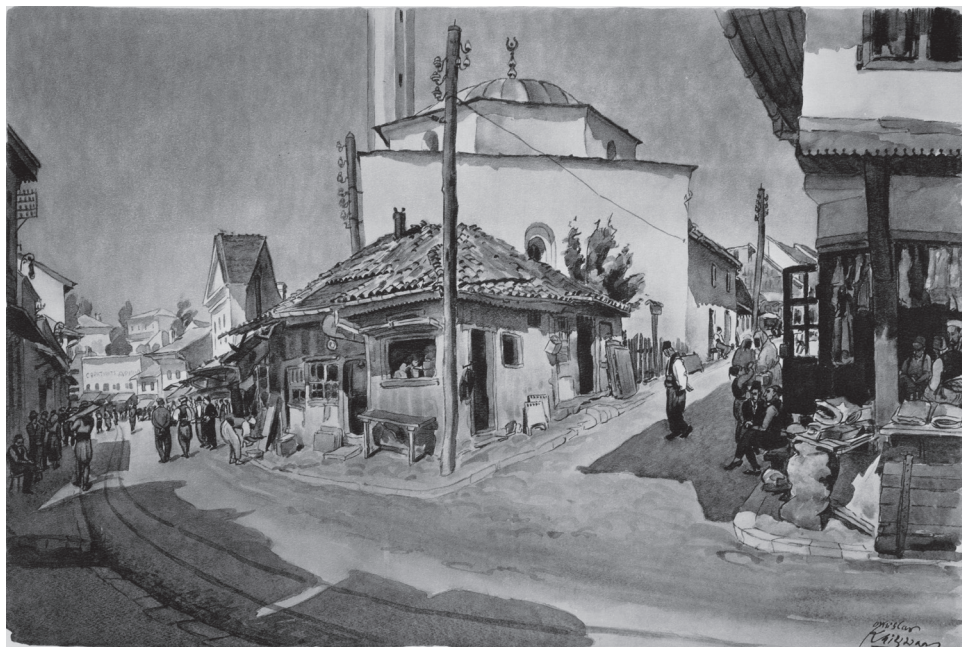
Drugi dio, pod nazivom „Centralni dio naše države – Bosna i Hercegovina“, objavljen je u aprilu 1937. godine i sadrži 57 radova. Slike su reproducirane u dubokom tisku (bakrotisak). Štampane su u stotinu luksuznih i devetsto numerisanih, svojeručno od autora potpisanih, primjeraka na kartonu.

U fundusu Muzeja Sarajeva nalazi se primjerak ove Mape pod brojem 581. Predgovor mape, kao i opise, napisao je prof. dr. Vladimir Ćorović. Štampana je u Grafičko-nakladnom zavodu „Tipografija“ u Zagrebu, te prevedena na francuski i engleski jezik. Gradovi i mjesta koji je slikao u ovoj mapi su: Travnik, Doboj, Vareš, Jajce, Banja Luka, Mostar, Stolac, Počitelj, Trebinje, Zenica, Ljubuški, Visoko, Vranduk, Prijedor, Mrkonjić Grad, Bosanski Petrovac, Konjic, Višegrad, Vitina, Zvornik, Cazin, Bihać, Donji Vakuf i Sarajevo sa okolinom.

O značaju mape govori se u njenom uvodu: „Ovaj napor i rad učinjen je da popuni jednu prazninu koju svi osećamo; on je izveden iskreno i bez pretenzija i stvarno je dokumentovan. Slike će prikazivati najljepše, najtipiskije, najinteresantnije tekovine naše arhitekture, zatim život i običaje naših gradova i mjesta, te priznate ljepote iz

1 Tomislav Krizman (Orlovac kod Karlovca, 21.7.1882.-Zagreb, 24.10.1955.) je studirao umjetnost u Zagrebu i Beču. Od 1922. godine radi kao profesor na Likovnoj akademiji u Zagrebu na odsjeku grafike. Također je radio kao pozorišni scenograf, opremajući preko stotinu opernih i dramskih djela. Iako je radio i u drugim tehnikama najpoznatiji je njegov opus u oblasti grafike (drvorez, bakrorez, bakropis, monotipija i litografija). <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34071> (12.12.2022.)

2 Hamdija Dizdar, *Tomislav Krizman Bosna i Hercegovina*, Sarajevo: Muzej Sarajeva, 2021, 11.

Sarajevo: Džamija

Jajce: Vodopadi

cijele naše divne domovine... On će dobro doći u svrhe propagandističko-turističke za međusobno upoznavanje naših mjesta i krajeva, dakle i u političkom smislu“. ³

„Dojam koji na nas ostavlja prvi pogled na mapu *Jugoslavija u slici II: Bosna i Hercegovina* jest uniformnost krajolika oblikovanog osmanskim kulturnim obrascima, koji je jednakovrijedan uniformnosti kulturne preobrazbe Hrvatske pod kontinuiranim utjecajem Austro-Ugarske monarhije i evropskog kulturnog kruga. To nam štošta govori o jedinstvu kulturnog krajolika Bose tokom prvih desetljeća dvadesetog stoljeća pod austrougarskom upravom, odakle ove vedut imaju izrazitu povijesnu važnost u širem pogledu. U onom užem, pak, radi se o samom vrhuncu Krizmanovog grafičkog opusa, pa ova mapa ima istaknutu i estetsku važnost, odnosno umjetničku vrijednost.“⁴

Za vrijeme Kraljevine Jugoslavije rađeno je dosta ovakvih projekata, likovnoopisno -dokumentarističkih, za sve regije tadašnje države. Nešto slično je radila i Austro-Ugarska Monarhija šaljući na teritoriju Bosne i Hercegovine - u početku vojne slikare-amatere, a poslije i akademske profesionalce koji su, slikajući ovaj prostor, približavali živopisnost „magičnog Orijenta“, kako je tada opisivana Bosna i Hercegovina.

Ovo nisu prvi radovi Krizmana na ovu temu. Još 1907. i 1910. objavljivao je grafike sa motivima iz Bosne i Hercegovine. Krizman je putovao ovim krajevima u potrazi za inspiracijom i motivom svojih budućih djela. Iz tog perioda postoji veliki broj skica i crteža koji su poslije prerastali u veleljepna i trajna likovna ostvarenja iz tog vremena. ⁵

Njegova vještina, umjetnost, slikarski akademizam i umijeće nesumnjivo je jako doprinijelo dojmljivoj estetici i ljepoti radova. Ovim vrijednim umjetničkim opusom Tomislav Krizman je ostavio snažan zapis izuzetne likovne prepoznatljivosti.

„Tako je kud god bacite oko. Sva je zemlja puna spomenika različitih kultura, različitih vjekova, različitih osjećanja. A sve to uokvireno jednom prirodom, čija raznolikost ide isto do najvećih kontrasta, od ubogog i golog hercegovačkog krša pa do neprohodnih sanskih prašuma, od čiste plave vedrine nad Trebinjem i Mostarom do gustih magli nad Vrhovinom i Majevicom. Pojedine partije te zemlje imaju izgled i svježinu alpskih predjela, a pojedina mjesta živopisnost i boju istoka.“⁶

Te scene i prizori na Krizmanovim grafikama, spašeni od prolaznosti vremena, ostavit će u oku posmatrača neizbrisiv trag dokumentarne i nostalgичne vrijednosti.

„Ali ta Bosna i Hercegovine postepeno nestaje. Dolazi takozvana kultura sa svojom opštom nivelacijom; lomi se staro da bi se dalo mjesto novom koje nije uvijek bolje i ljepše. Čuvene bosanske šume već odavno padaju pod udarcima tuđih sjekira, koje ih strahovito davastiraju, a kroz mirni kut zahujao je pisak industrijskih mašina. Naša čaršija, nekad tako zanimljiva po svom originalnom izgledu i po svom

3 Tomislav Krizman, „Jugoslavija u slici II – Bosna i Hercegovina“, Predgovor prof. dr. Vladimir Ćorović, Zagreb, 1937.

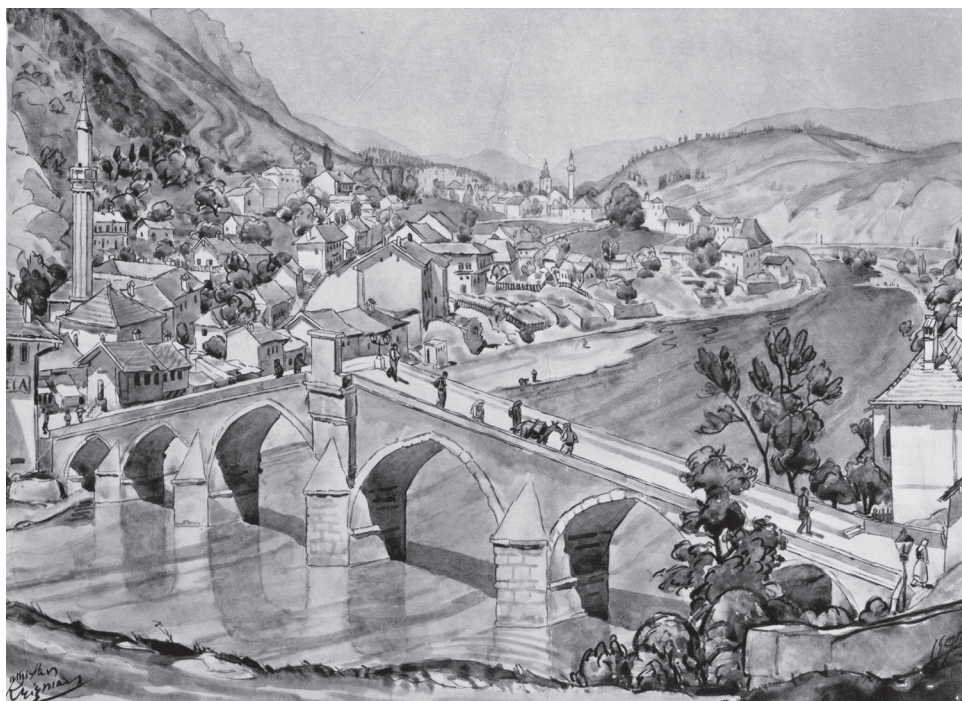
4 Dario Vuger, „Fotoamaterizam i grafika Tomislava Krizmana: Fotografije Sarajeva?“, *Prilozi za proučavanje historije Sarajeva*, Sarajevo: Muzej Sarajeva, 2020, 147.

5 Bosnom i Hercegovinom Krizman putuje u više navrata; prvi put prije 1907. godine, kada obilazi Mostar i Jajce, odakle su nastali crteži iz njegove rane mape „Skice i dojmovi iz Dalmacije, Bosne, Hrvatskog zagorja i Beča 1907.“, a drugi put između 1908. i 1918. godine kada obilazi najveći dio Kraljevine Jugoslavije.

6 Tomislav Krizman, *Jugoslavija u slici II – Bosna i Hercegovina*, Zagreb, 1937.

Banja Luka: Ulica sa glavnom džamijom

Konjic: Pogled na most i grad

patrijahalnom životu i moralu, zahvaćena opštom krizom, posrće i nestaje. Stari zanati se gube, domaći rad se ne cijeni seljački proizvodi nemaju kupaca. Teški točak historijske i socijalne neminovnosti zahvatio je tu kao i na cjelom svijetu. Naša stara Bosna ostat će u sjećanju i pjesmi, koju novi naraštaji teško da će moći shvatiti u svoj njenoj intimi.⁷

Čitave arhitektonske cjeline, varošice i kasabe, sokaci, ulice, utvrđenja, ustanove i porodičnih kuće danas, ili ne postoje, ili su samo u tragovima ostali. Mnogo je objekata materijalnog naslijeđa i kulturno-historijske baštine, arhitektonskih i građevinskih stilova nepovratno iščezlo sa ovih prostora usljed raznih faktora.

Sve to srećemo na ovim Krizmanovim radovima. Upravo iz tog razloga, ovo djelo ima neprocjenjiv značaj i vrijednost. Crtajući po naručenom obrascu, a istovremeno zadovoljavajući svoju umjetničku znatiželju, Tomislav Krizman je radio na nečemu mnogo većem – dokumentirao je jednu epohu i jedan geografski prostor koji je nestajao ustupajući mjesto drugom i drugačijem.⁸

7 Tomislav Krizman, *Jugoslavija u slici II – Bosna i Hercegovina*.

8 Hamdija Dizdar, *Tomislav Krizman Bosna i Hercegovina*, 13.

ZAKLJUČAK

Uvidom u Umjetničku zbirku Muzeja Sarajeva uvidjeli smo da ostavštini Tomislava Krizmana pripada jedna mapa grafičkih radova koja je sastavljena od 57 grafičkih listova izuzetne povijesne, umjetničke, etnografske i topografske vrijednosti. Autor je u više navrata boravio u Bosni i Hercegovini, obišao njene gradove i mjesta koja su svojom živopisnošću i arhitektonikom zadržala specifične utjecaje orijentalne kulture stanovanja i življenja, u sklopu svoga putovanja po cijeloj Austro-Ugarskoj monarhiji, kao i kasnije i po Kraljevini Jugoslaviji. Grafička mapa *Jugoslavija u slici II – Bosna i Hercegovina* objavljena je 1937. godine i sadrži radove reproducirane u dubokom tisku (bakrotisak), numerirane i potpisane svojeručno od autora. Izložba *Tomislav Krizman - Bosna i Hercegovina* je prvi cjelovit prikaz radova ovog hrvatskog grafičara iz fundusa Muzeja Sarajeva koji je uspio na ovim listovima prenijeti magiju i šarm starih čaršija, kasaba, pejzaža, predjela, mostova, kula i svakodnevnog života stanovnika ovih krajeva. Izložbom koja je otvorena 2021. godine u Muzeju Hercegovina u Trebinju i Galeriji Općine Novi Grad u Sarajevu, Muzej Sarajeva demonstrira važnost djela ovoga vrsnog umjetnika i evocira sjećanja na njegov opus kojim se izražava bogatstvo i raznovrsnost bosanskohercegovačkog kulturnog naslijeđa.

SUMMARY

The insights into the Art Collection of the Museum of Sarajevo, reveal that Tomislav Krizman's legacy includes a folder with graphic works, which contains 57 graphic sheets of exceptional historical, artistic, ethnographic and topographical value. As part of his journey throughout the Austro-Hungarian Monarchy, as well as later throughout the Kingdom of Yugoslavia, the author has stayed in Bosnia and Herzegovina on several occasions and visited its cities and towns that, with their vividness and architecture, have retained the specific influences of the oriental culture of residing and living. The folder of graphic works named *Yugoslavia in Figure II – Bosnia and Herzegovina* was published in 1937 and contains works reproduced in gravure printing (copperplate engraving), numbered and signed by the author personally. The exhibition *Tomislav Krizman - Bosnia and Herzegovina* is the first comprehensive display of graphic works by this Croatian artist kept in the collection of the Museum of Sarajevo, and it reveals authors capacity to, on these sheets, convey the magic and charm of old bazaars, small communities, landscapes, areas, bridges, towers and the daily life of the inhabitants of these regions. With the exhibition opened in 2021 at the Museum of Herzegovina in Trebinje, and the Gallery of the Municipality of Novi Grad in Sarajevo, the Museum of Sarajevo highlights the importance of the work of this excellent artist and evokes memories of his oeuvre that expresses the richness and diversity of Bosnia and Herzegovina's cultural heritage.

LITERATURA

1. Dizdar, H., *Tomislav Krizman Bosna i Hercegovina*, Sarajevo: Muzej Sarajeva, 2021.
2. Krizman, T., "Jugoslavija u slici II – Bosna i Hercegovina", Predgovor prof. dr. Vladimir Ćorović, Zagreb, 1937.
3. Vuger, D., „Fotoamaterizam i grafika Tomislava Krizmana: Fotografije Sarajeva?“, *Prilozi za proučavanje historije Sarajeva*, Sarajevo: Muzej Sarajeva, 2020.
4. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=34071> (12.12.2022.)

